

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ
ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР**

мавзусидаги

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

ТЎПЛАМИ

Бухоро, 2021 йил 19-20 ноябрь

resurslarning ahamiyati katta. Iqlim sharoitlari, harorat, yer osti va yer usti suvlari, tuproq xususiyatlari qishloq xo'jaligining tarmoqlar va hududiy tarkibini ko'p jihatdan belgilab beradi.

Jami ekin maydonining 7680 gektari g'alla ekinlari bilan, 6535 gektari paxta, 1035 ga meva 952 ga sabzavot ekinlari, 646 ga uzum, 322 ga poliz ekinlari, 45 ga kartoshka yetishtirish bilan band. Jami qishloq xo'jaligida foydalanadigan jami yerlar 837335 gektarga yaqin. Shundan sug'oriladigan yerlar 22755 ga, haydaladigan yerlar 16688 ga, ko'p yillik daraxtzorlar 1813 ga, shu jumladan mevali bog'lar 789 ga, yaylovlar 818547 ga ni tashkil etadi.

Bir yilda bu yerda o'rtacha 30-35 ming tonna paxta, 50 ming tonnadan ziyod g'alla, 45 ming tonnaga yaqin turli xil sabzavot yetishtiriladi; g'allaning hosildorligi gektariga 40,3 sentnerni, paxtaniki 27,3 sentnerni tashkil qiladi. Albatta, boshqa tumanlarga qaraganda, bu yerda bog'dorchilik va uzumchilik nisbatan rivojlangan.

Tuman qishloq xo'jaligida mavjud bo'lgan katta muammo suvning yetishmasligidir. O'zbekistonda yog'ingarchilik kam bo'ladi, ayniqsa Quyi Amudaryo va Qizilqum sahrolarida yog'in kam yog'adi. Uning ustiga, qishloq xo'jalik ekinlari uchun suv eng zarur bo'lgan, o'simlik o'sadigan davrida yog'ingarchilik keskin kamayib ketadi.

Suv tanqisligi muammosini oqilona hal qilish yo'llaridan yana biri suvdan ehtiyotkorlik, tejamkorlik bilan foydalanish, uni isrof qilishga yo'l qo'ymaslikdir. Bu borada qator mamlakatlarda orttirilgan tajribalardan to'la foydalanishga qaratilgan tadbirchoralarni ko'rish zarur.

Tumanda barpo etilgan kollektor - drenaj sistemasining yetarli emasligi, mavjudlarining esa vaqti-vaqti bilan tozalab turilmasligi natijasida yerlarning sug'orilishini kengaytirish natijasida tuproqning sho'rlanish jarayoni aktivligi oshuviga hamda sho'rlanish darajasining ko'tarilishiga olib keladi.

Tumanda qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun quyidagi ishlar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi;

- Sug'oriladigan tuproqlarning meliorativ holatini yaxshilash va unumdorligini oshirish uchun ularning mexanik tarkibi, bonitet bali va sho'rlanish darajasiga qarab, organik va mineral o'g'itlarni butun vegetatsiya davrida kiritish usullarini va tadbirlarini ishlab chiqish.

- Paxta, g'alla va boshqa qishloq xo'jalik ekinlarini yerlarga ekish uchun sho'r yerlarni yuvish, tekislash, tuproqlarning namini saqlash to'g'risida tavsiyalarni ishlab chiqish.

- Bog'lardan, sabzavotlar yuqori hosil olish borasida erta bahorda mevali daraxtlarga shakl berish va poliz o'simliklarini parvarishlash bo'yicha agrotexnikaviy tadbirlarni ishlab chiqish. Tuman qishloq xo'jaligida intensiv dehqonchilik va chorvachilik tarmoqlarini rivojlantirish bugungi kunda o'ta muhim.

- Viloyat o'rmon xo'jaligi yordami bilan shamol eroziyasi va garmselning oldini ilish uchun ihota daraxtzorlari barpo etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murodov X., Valiyev Y. Navqiron Peshko'. –Toshkent, 1994.
2. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – T., 2004. 7-jild. – 704 b

O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLAR

N.X. Hakimova, U.R. Islomova

Buxoro davlat universiteti

Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, uning asosiy vazifasi aholiga oziq-ovqat, kiyim-kechak va sanoat tarmoqlariga qishloq xo'jaligi xomashyosini yetkazib berishdan iborat.

Bugungi kunda qishloq xo'jaligi va unga xos nazariy-amaliy bilimlarni puxta bilish, yer, suv, iqlim, mehnat va moliyaviy resurslaridan, fan-texnikaning eng so'nggi yutuqlaridan samarali foydalanish, dehqonchilik madaniyatini yuksaltirish va tadbirkorlik talab etiladi. Ekinlarning serhosil va tez pishar navlari, chorva mollarining yangi zotlari yaratilishi natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish ortib bormoqda. Qo'riq yerlar o'zlashtirildi. Qudratli

irrigatsiya sistemalari barpo etildi. Melioratsiya tadbirlari ta'sirida o'rmonlar maydoni keskin qisqardi. Qishloq xo'jaligi rivojlanishi bilan birga, ayrim hududlarda uning atrof-muhitga salbiy ta'siri sezila boshladi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishning eng qadimiy tarmog'i bo'lib, insoniyat ibtidoiy jamoa davridan chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullana boshlagan. Yovvoyi hayvonlarni qo'lga o'rgatib xonakilashtirgan, o'simliklarni madaniylashtirgan. Bug'doy Iroqda 6500 yil, sholi va paxta Janubi-sharqiy Osiyoda 3000 yil ilgari yetishtirila boshlagan. Choy esa 5000 yil avval Xitoyda ma'lum bo'lgan. O'rta Osiyoda qorako'l qo'ylari bundan 8000 yil ilgari, qorabayir otlari eramizdan oldingi asrlarda boqila boshlangan.

Hozirgi vaqtda qishloq xo'jaligi jahon mamlakatlari iqtisodiyotida katta o'rin tutadi. Qishloq xo'jaligi barcha moddiy ishlab chiqarish tarmoqlari ichida eng qadimiysi bo'lib, kishilik jamiyatining rivojlanishida katta rol o'ynagan. Bugungi kunda qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning eng muhim va yirik tarmog'i sanaladi. U aholi uchun oziq-ovqat, sanoat tarmoqlari uchun qimmatbaho xomashyo, tashqi savdoga esa turli tuman xomashyo va tovarlar yetkazib beradi. Aholining moddiy farovonligini oshirishda qishloq xo'jaligining o'rni beqiyos bo'lib, aholi ehtiyoji uchun zarur tovarlarning 85 % ga yaqin mazkur tarmoq zimmasiga to'g'ri keladi.

O'zbekistonning qulay iqlimiy-tabiiy sharoiti va unumdor vodiy va vohalari qadimdan dehqonchilik qilish uchun qulay imkoniyat yaratgan. Respublikamizning umumiy maydoni 448,9 ming km. kv bo'lib, O'zbekiston aholisining 49,4 %i qishloq aholi punktlarida yashaydi (2020). Aholining aksariyati qishloq xo'jaligi bilan band. Mustaqillik yillarida respublika aholisining ehtiyojini qondirish, paxta yakkahokimligiga barham berish maqsadida "don mustaqilligi" uchun qizg'in kurash olib borildi. Paxta maydonlari kamaytirilib donli ekinlar maydoni kengaytirildi. Natijada don yalpi hosili keskin ortdi.

O'zbekiston qadimdan shirindan-shakar poliz va bog'dorchilik mahsulotlari bilan ham mashhur bo'lib kelgan. Istiqbolda respublikaning 30 % hududini egallagan tog' oldi va tog'li zonalarida bog'dorchilik, uzumchilik mahsulotlari etishtirishning yangi manbalari vujudga keladi. Etishtiriladigan mahsulotlar esa nafaqat ichki ehtiyojni qondiribgina qolmasdan jahon bozorida mustahkam joy egallashiga olib keladi.

O'zbekistonning tabiiy sharoiti dehqonchilikni rivojlanishiga qanchalik qulaylik yaratgan bo'lsa chorvachilik uchun ham shunchalik qulaydir. Obikor dehqonchilik hududlarida qoramolchilik, parrandachilik, asalarichilik, qo'ychilik, cho'l va tog' oldi zonalarida qorako'lchilik, yilqichilik, tuyachilik, echkichilik, daryo va ko'l havzalarida baliqchilik, darrandachilik rivojlangan. Respublika cho'llaridan yil davomida yaylov sifatida keng foydalaniladi. Qishloq xo'jaligi yerlarining 7,7 % i chorva mollari ozuqa bazasini yaratish uchun ajratilgan. Unda yiliga 10 mln. t. pichan va silos yig'ishtirib olinadi. Respublikaning cho'l zonasida joylashgan yaylovlardan yanada keng foydalanilsa yiliga o'rtacha 3-5 st. gacha yem-hashak tayyorlash mumkin.

Qishloq xo'jaligida yer resurslari quyidagi toifalarga ajratiladi:

1. Dehqonchilikning barcha turlarida foydalaniladigan yerlar;
2. Tabiiy yaylovlar va pichanzorlar;
3. Qishloq xo'jaligida kam foydalaniladigan va foydalanilmaydigan yerlar.

Hozirgi fan-texnika inqilobi davrida, ya'ni qishloq xo'jaligini intensivlashtirish yo'li bilan foydalaniladigan bir gektar yer va bir ishlovchi hisobiga ko'plab mahsulot olinayotgan hamda aholining o'rtacha o'sish sur'atlari pasayib borayotgan bir sharoitda aholini oziq-ovqat bilan ta'minlash muammosi o'z ahamiyatini yo'qotadi.

Qishloq xo'jaligida rivojlanishning quyidagi ikki turi mavjud:

1. Ekstensiv
2. Intensiv

Ekstensiv qishloq xo'jaligi deb kam mablag' sarflash va kam mehnat qilish asosida ekin maydonlarini kengaytirish va chorva mollari sonini ko'paytirish hisobiga kam hosil va kam mahsulot etishtirishga aytiladi. Ekstensiv qishloq xo'jaligi katta maydonlarda olib boriladi. Yalpi

hosil ortsa-da, lekin uning hosildorligi oshmaydi. Mana shu xususiyatlari bilan intensiv qishloq xo'jaligining aksi hisoblanadi.

Intensiv qishloq xo'jaligi deb qishloq xo'jaligi unumdorligini oshirish uchun qo'shimcha mablag' va mehnat sarf qilish asosida ekin maydonlari hosildorligi va chorva mollari mahsulдорligini oshirish hisobiga ko'p hosil va ko'p mahsulot yetishtirishga aytiladi.

Intensiv qishloq xo'jaligi fan-texnika yutuqlariga, ilg'or texnika va texnologiyalarga, avtomatlashtirish, elektrlashtirish, mexanizatsiyalash, kimyolashtirish, irrigatsiya va melioratsiya, infrastrukturaga asoslanadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda qishloq xo'jaligini intensiv rivojlantirishda ilg'or texnika va texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Ular yalpi mahsulotni ko'paytiradi, sifati va hosildorligini oshiradi, sarflangan mablag' va mehnatni qisqartiradi. Respublikamiz hududida sug'oriladigan yerlardan samarali foydalanish uchun meliorativ tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirish, almashlab ekishni yo'lga qo'yish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев М., Максудов А. Тупроқшунослик асослари ва тупроқлар географияси. 1991.
2. Назаров И.Қ. Тупроқлар географияси. Бухоро, 2006. 72 б.
3. Турсунов Л. Тупроқ физикаси. Тошкент, "Меҳнат", 1988. 224 б.

BUXORO VILOYATI SHAROITIDA DUKKAKLI EKINLARNI TUPROQ UNUMDORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI VA O'RNI.

F.H.Jumayev, Z.Atayeva, A.Narzullayev, I.Fozilov, S.A.Hojiyev

Buxoro davlat universiteti

Qishloq xo'jaligi sohasida muhim bo'lgan masala va muammolardan biri bu ekin yerlari unumdorligini saqlash va oshirib borish orqali qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori hosil va sifatli ekologik toza mahsulot olishdir. Qishloq xo'jaligida ekinlardan yuqori va sifatli hosil olish va mehnat unumdorligini oshirish dehqonchilik madaniyatiga bog'liqdir. Tuproq unumdorligi dehqonchilik madaniyatiga qarab o'zgarib turadi. Dehqonchilik madaniyati qanchalik yuqori bo'lsa, tuproq unumdorligi ham oshib boraveradi, aksincha tuproqqa beparvolarcha munosabatda bo'lish, dehqonchilikda zamonaviy bo'lmagan usullarni qo'llash tuproq unumdorligini pasayishiga olib keladi [1].

Dunyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirishdagi asosiy masala tuproq unumdorligini saqlash va oshirish bo'lib, mazkur masala bo'yicha muntazam ravishda ilmiy-tadqiqot ishlari olimlar tomonidan olib borilmoqda. Masalan, moshning ildizida joylashgan tuganak bakteriyalar yordamida har gektariga 50-100 kg gacha atmosferadagi azotni to'playdi. To'plangan azotning ko'p qismi hosil bilan chiqib ketadi, 25-40 % ang'iz qoldiqlari bilan organik modda holda tuproqda qoladi. Dukkakli-don ekinlar takroriy ekin sifatida ekilganda o'suv davri davomida o'zini azot bilan ta'minlabgina qolmay, ildizida 90-100 kg gacha sof azot qoldirishi bilan birga tuproqdagi mikroorganizmlarning yashashi uchun qulay sharoit ham yaratadi [2]. Xuddi shunday izlanishlar A.Ro'ziev 2001 y., A.Raximov 2004 y., B.Xoliqov 2007y. va boshqalar tomonidan ham amalga oshirilgan. Tuproqning meliorativ holatini yaxshilash, ekinlardan yuqori hosil olish uchun g'o'za, bug'doy ekinlari sabzavot, kartoshka, don hamda dukkakli-don ekinlari bilan intensiv ravishda almashlab ekiladi. Respublikada sug'oriladigan yerlardan yil davomida samarali foydalanish maqsadida, xususan aholini oziq-ovqat va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini to'la qondirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ishlab chiqarish 4 sohasiga intensiv usullarni, eng avvalo zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, paxta va boshqali don ekiladigan maydonlarni qisqartirish, bo'shagan erlarga kartoshka, sabzavot, ozuqa va o'simlik moyi olinadigan ekinlarni ekishga alohida e'tibor qaratilishi zarurligi ta'kidlab o'tilgan [3,4,5].

53	F.H.Jumayev, Z.Atayeva. Dukkakli ekinlar tuproq unumdorligini oshirishining ilmiy asosi.	108
54	N.H. Hakimova, M. Akramov Peshku tumani qishloq xo'jaligi muammolari va ularni yechimiga doir tavsiyalar.	110
54	N.X. Hakimova, U.R.Islomova. O'zbekistonda qishloq xo'jaligini rivojlantiruvchi omillar.	111
55	F.H.Jumayev, Z.Atayeva, A.Narzullayev, I.Fozilov, S.A.Hojiyev. Buxoro viloyati sharoitida dukkakli ekinlarni tuproq unumdorligini oshirishdagi ahamiyati va o'rni.	113
56	З.Абдушукурова, С.Сидиқов, Н.Ташметова, Ш.Нафетдинов. Жиззах чўли шўрланган тупроқларининг агромелиоратив ҳолати ва унумдорлигини ошириш тадбирлари.	115
57	Ҳ.Р.Адизова Тупроқ унумдорлиги ва уни муҳофаза қилиш хусусида.	117
58	М.Ботиров, Г.Усмонхўжаева. Бедани экиш ва бедапояни шудгорлаш муддатларини тупроқдаги гумус ҳамда озика моддалар микдорига таъсири.	118
59	Ш.Х.Тўхтаев, Ж.У.Худойбердиов. Тупроқдаги фойдали хашаротларнинг аҳамияти.	122
60	Р.Курвантаев, М.Мусурманова, М.Истамова. Влияние мульчирование при гребневом посева на рост развитие хлопчатника.	123
61	Ш. Ҳ Тўхтаев, Ш.Н.Норбоева Стафилинидларнинг биологияси ва кўпайиш манбалари.	126
62	Т.Э.Остонақулов, О.Х.Муродов. Зарафшон водийси шароитида помидорнинг такрорий экинга мос нав ва гетерозисли дурагайлари.	127
63	Т.Э.Остонақулов, И.Х.Амантурдиев, А.А.Шамсиев, Ғ.С.Турсунов. Батат филиал нави асосий ва такрорий экин сифатида турли муддатларда ўстирилганда ўсиши, хосилдорлиги ва сақланувчанлиги.	129
64	Т.Э.Остонақулов, Х.И.Саидмуродов. Ўта эртаги картошка етиштиришда нав, экиш муддати ва мульчалашнинг аҳамияти	131
65	Т.Э.Остонақулов, Ш.М.Холмуродов. сабзавот ва тишсимон маккажўхори навлари агротехнологиясида макбул суғориш тартиби ва ўғитлаш меъёрларини ўрни.	132

IV ШЎБА

СУҒОРИЛАДИГАН ТУПРОҚЛАРНИНГ ТОПОГРАФИК ВА ГЕОГРАФИК АСОСЛАРИ

66	Х.К.НАМОЗОВ, О.Н.ПАЯНОВ, У.Т.МАХМУДОВ. Вторичное засоление почв Республики Каракалпакии и пути их предупреждения	135
67	X. Namazov, Y. Koraxonova, O. Amonov. Sh.Nafetdinov. A brief characteristics of soil layer in mirzachul region.	138
68	Х.НАМАЗОВ, Ю.КОРАХАНОВА, Ш.НАФЕТДИНОВ. Определение методов моделирования динамики геоэкосистем почв Узбекистана.	143
69	О.Н.ПАЯНОВ, У.Т.МАХМУДОВ, Ш.НАФЕТДИНОВ, РАҲИМОВА М.А. Сезонное и постоянно пятнистое вторичное засоление и пути их предупреждения и ликвидации.	146
70	S.S.Shodiyeva, D.I.Bo'riyeva Qishloq xo'jaligida agregatlardan foydalangan holda sug'orma dehqonchilik samaradorligini oshirish.	150
71	X. X. Turdikulov, O.O. Mamatqulov, B.M. Axmedov. Tuproqlarning sho'rlanishini oldini olishda zovurlashgan tarmoqlarning ahamiyati.	152
72	S.S.Shodiyeva, D.I.Bo'riyeva Qishloq Xo'jaligini Kartlashtirish.	153
73	S.Sidiqov, N.Abdurazzoqov. Geoaxborat tizim texnologiyalari asosida tuproqlarning agrokimyoviy xaritonamalarini tuzish va ulardan amalda foydalanish.	156
74	A.N. Asadullayev, M. M.Akramova Geoekologik muammolarning inson salomatligiga ta'siri (qorako'l vohasi misolida).	157
75	З.М.Анварова. Ўзбекистон тупроқлари ва улардан қишлоқ хўжалигида самарали фойдаланиш.	159
76	Ч.З.Қодировна, И.Хайдарова, С.Холмамадов. Суғориладиган ерлардаги суғориш техника ва технологияси.	161
77	А.А.Қодиров, О.Б.Шарипов. Ўзбекистонда дастлабки агрогеографик тадқиқотлар ва уларнинг йўналишлари.	164
78	Д.Ж.Қўчқорова. Қишлоқ ландшафтларини жойлаштиришнинг қишлоқ хўжалигига таъсири.	166
79	I.E. Mirzoyeva, M.H. Namroyeva. O'rta osiyoda tarqalgan tuproqlarni o'rganishning geografik jihatlari.	167